

Het verhaal van de overlevenden: Ernst Wolff en Hilde Pander

Een reeks wonderbaarlijke gebeurtenissen

Ernst Wolff woonde van 1938 tot 1942 bij zijn familie in Haren aan de Waterhuizerweg. Hij overleefde Auschwitz. Na de oorlog emigreerde hij naar Palestina, waar hij sindsdien woont. Het jaar 2011 werd een jaar om nooit te vergeten.

Trouwringen

In de herfst van 2011 was Ernst Wolff met zijn vrouw op een bijeenkomst in Tel Aviv, waar een van de aanwezigen hem erop attent maakte dat hij gezocht werd door een dame uit Canada. Het bleek te gaan om de van oorsprong Nederlandse Anje van Tongeren, 83 jaar oud. Korte tijd later kwam zij met haar dochters naar de familie Wolff. Anje's moeder zat in de oorlog in het verzet en Anje had als jong meisje van de verzetsvriend van haar moeder, Eemke van der Veen uit Haren twee trouwringen in bewaring gekregen. De ringen waren van het echtpaar Hermann en Janette Wolff, joodse mensen die zich met hun gezin en hun inwonende neef Ernst, moesten melden voor deportatie naar kamp Westerbork. Omdat Eemke als verzetsman risico's liep opgepakt te worden, gaf hij de ringen bij Anje in bewaring. Zowel Eemke als de moeder van Anje moesten hun verzetswerk met de dood bekopen. Anje had Eemke gezworen na de oorlog alles in het werk te stellen om de ringen terug te bezorgen bij de eigenaars of hun familie. En dat probeerde zij, eerst vanuit Nederland en na haar emigratie naar Canada, vanuit daar. Pas in 2011, dankzij de mogelijkheden die internet biedt en dankzij actieve organisaties in zowel Canada als Israel, lukte het Anje de enige overlevende van de familie Wolff uit Haren te vinden: neef Ernst. Anje toonde zich intens gelukkig dat het haar gelukt was haar belofte aan Eemke van der Veen in te lossen en Ernst was diep onder de indruk van haar vasthoudendheid en inspanningen.

Telefoon uit Haren

Over de trouwringen was een verhaal geschreven in een Israëlische krant en korte tijd na het bezoek van Anje kreeg Ernst via die krant contact met Nurit Carmel. Nurit was jarenlang lid van de culturele vereniging Hadera-Haren en via deze vereniging bevriend geraakt met Joke Boersma. Zij had Joke gemaïld over het bericht in de krant en Joke was erg belangstellend: wie was de ontvanger van de ringen en van wie waren die trouwringen geweest? Doordat Ernst Wolff in Israel zich Asscher laat noemen, was het niet meteen duidelijk dat het om Ernst Wolff ging. Laat Joke mij maar bellen, zei Ernst Wolff. En zo kwam het contact tussen Joke Boersma en Ernst Wolff tot stand. Joke kon hem vertellen dat in Haren veel aandacht is besteed aan zijn familie: voor het huis van de familie aan de Waterhuizerweg 26 zijn zeven Stolpersteine geplaatst, hun levensverhaal is beschreven in 'Van kwaad tot onvoorstelbaar erger' en er zijn in Haren nog verscheidene mensen die zich Ernst Wolff herinneren. Joke had al een vakantiereis gepland naar Israel en beloofde Ernst hem alles te brengen wat over zijn familie te vinden was in Haren.

Met een tas vol documenten, foto's, kranten en het boek waarin alle oorlogsslachtoffers van Haren zijn beschreven, arriveerden Joke en haar man Anne in Kyriath Byialik. Daar tekenden zij het levensverhaal van Ernst op.

Familie

Het echtpaar heeft drie zoons, zeven kleinkinderen en het twaalfde achterkleinkind is op komst. "De familie Wolff heeft zich dus wel enigszins hersteld", zei Ernst. Hij is bijzonder blij met het nieuws dat in Haren gedenkstenen zijn geplaatst voor zijn omgebrachte familieleden en met het vastleggen van het levensverhaal van de familie Wolff uit Haren. "Dit geeft mijn kinderen eindelijk wortels", zei hij bij herhaling.

Door het contact met de familie van zijn vrouw in Nederland spreken beiden nog aardig Nederlands. Ontroerd bladerde Ernst in het boek 'Van kwaad tot onvoorstelbaar erger'. "O ja, die familie woonde er ook en die..." Ook het levensverhaal van Eemke van der Veen zal hem aangrijpen. Hoe intens zijn

blijdschap ook is, de schaduwen van die inktzwarte periode dienen zich ook aan. “Na de oorlog dacht ik alles te kunnen vergeten door hard te werken en door mijn gedachten te verzetten”, verzucht Ernst, “maar hoe ouder je wordt, hoe minder dat lukt. De herinneringen dringen zich steeds nadrukkelijker op. Aan de ene kant is het prachtig dat mijn vrouw en ik samen zo oud mogen worden, aan de andere kant moet ik dat leed dus ook heel lang meedragen.”

Over de oorlog en de kampen kan Ernst niets vertellen. Het is te verschrikkelijk geweest, te gruwelijk. Ook aan zijn kinderen vertelt hij er niet over. Hoe vaak zij het hem ook vragen, hij kan het niet. Het seniorenappartementencomplex waar het echtpaar al zeventien woont wordt hoofdzakelijk bewoond door Nederlandse en Duitse overlevenden van de Holocaust. Daar is het goed wonen voor Ernst en zijn vrouw. Men weet van elkaar en herkent het oorlogsverleden, maar niemand hoeft er over te praten. Er is saamhorigheid en veiligheid.

Al Harim

Ernst toonde Joke een ansichtkaart van de Harensedansgroep Al Harim, die een aantal malen optrad in Israël. Hij was met zijn vrouw tweemaal naar zo'n optreden geweest in Beth Joles. Kent Joke iemand van de dansgroep? Groot was de verbazing toen Joke zichzelf aanwees op de kaart. Zo hadden ze elkaar dus al veel eerder kunnen tegenkomen. Joke trad drie keer in Beth Joles en na zo'n optreden volgde dikwijls een maaltijd met de aanwezigen. Ernst wist te vertellen dat hij bij een lunch twee Al Harimleden had gesproken, die als verpleegkundigen in Avondlicht en Dilgtoord werkten. Ter gelegenheid van het bezoek van Joke en Anne Boersma kwam de Israëlische groep van voorheen Hadera-Haren opnieuw bijeen. Joke en haar vriendin Nurit vertelden daar het bijzondere verhaal rond Ernst Wolff. De groep liet Joke weten de inspanningen van de mensen in Haren rond de oorlogsslachtoffers bijzonder te waarderen.

Ernst Wolff en Joke Boersma, november 2011

Van Aurich tot Auschwitz

Kindertransporten

Vanaf het moment dat Hitler in Duitsland aan de macht was, zochten veel Duitse joden hun toevlucht in Nederland. Zo ook Hermann en Janette Wolff uit Aurich en hun vijf zoons. Zonder bezittingen, slechts met hun lijfgoed, passeerden zij in 1933 de grens. In Haren kregen zij onderdak aan de Meerweg en daar waren zij liefdevol opgevangen door hun buurvrouw, Martha Lacoste, en haar kostganger Eemke van der Veen. Gemeenteambtenaar Eemke zorgde er vier jaar later voor dat zij een ruimere woning aan de Waterhuizerweg konden betrekken.

In 1938, na de beruchte Kristallnacht, sloot Nederland de grens voor Duitse vluchtelingen. Alleen kinderen, voor wie opvang door Nederlandse joden gegarandeerd werd, mochten nog het land in. Er volgden verscheidene kindertransporten.

Om zijn veertienjarige zoon een veiliger toekomst te bieden informeerde de vader van Ernst Wolff in Aurich, op een ochtend in 1938, of er plaats was in het volgende kindertransport naar Nederland. Eén kind kon nog mee. Die middag vertrok Ernst Wolff. Een paspoort bezat hij niet, zijn enige identiteitsbewijs was een bewijs van school.

De bus reed zonder problemen Duitsland uit, maar bij de Nederlandse grens werd Ernst er uit gepikt: geen papieren, hij mocht Nederland niet in, maar kon ook niet terug naar Duitsland. Hij werd ondergebracht in het politiebureau van Winschoten. Daar werd een verzoekschrift aan koningin Wilhelmina opgesteld. Ernst kreeg na enige tijd van de koningin toestemming om door te reizen naar zijn oom en tante in Haren. Hij was van harte welkom en net als zijn oudere neef Adolf ging hij naar de Ambachtschool in Groningen om er het timmervak te leren.

Naar Westerbork en verder

Helaas, ook in Nederland was de familie Wolff niet veilig. In 1942 werden allen afgevoerd naar kamp Westerbork. Daar hebben zij meer dan een jaar doorgebracht.

In Westerbork werd de oudste zoon Adolf (23) verliefd op de 20-jarige Hilde Pander. Hilde was al vanaf begin 1940 met haar ouders in het kamp. Adolf en Hilde verloofden zich en waren, ondanks de beroerde omstandigheden, gelukkig met elkaar. Zij maakten zelfs toekomstplannen: Adolf wilde na de oorlog architect worden.

In januari 1944 werden ook de namen van de families Wolff en Pander afgeroepen. De bestemming was Theresienstadt.

Hilde Pander

Hilde Pander groeide op in het Duitse Bochum, als enig kind. In november 1938, Hilde was vijftien, werd haar vader, de edelsmid en klokkenmaker Max Pander, in de Kristallnacht opgepakt en een maand geïnterneerd in concentratiekamp Sachsenhausen. Direct na vaders vrijlating stuurden haar ouders Hilde met een kindertransport naar Nederland. Zij kwam terecht in Bergen aan Zee, waar ze vier maanden verbleef, vol heimwee naar haar ouders. Zodra zich de gelegenheid voordeed, verkaste Hilde naar Amsterdam; zij hoopte vandaar naar Bochum terug te kunnen reizen.

Ondertussen lukte het vader Pander drie tickets te kopen (tegen woekerprijzen) voor het schip St. Louis, dat in mei zou uitvaren om ruim 900 joodse emigranten naar Cuba te brengen. Max Pander liet zijn dochter terugkeren uit Nederland en op 13 mei 1939 ging het gezin in Hamburg aan boord. Maar toen de St. Louis drie weken later Cuba naderde, weigerden de autoriteiten het schip toe te laten. Na weken heen en weer varen tussen Cuba en Miami, zat er niets anders op dan terug te keren naar Europa. Max, zijn vrouw Bertha en Hilde werden in het Nederlandse kamp Heiplaat opgevangen. In februari 1940 werd het gezin in kamp Westerbork ondergebracht, dan nog een Nederlands opvangkamp voor Duitse vluchtelingen. Na de Duitse inval veranderde het karakter van het kamp al snel, het werd een doorgangskamp naar de gaskamers.

Theresienstadt

In januari 1944 werden de families Pander en Wolff met hetzelfde transport naar Theresienstadt gestuurd. Het feit dat Max Pander en Hermann Wolff in de Eerste Wereldoorlog hadden gediend in het Duitse leger, maakte dat zij met hun gezinnen naar modelkamp Theresienstadt werden gezonden en niet direct naar een vernietigingskamp.

In Theresienstadt vond Ernst Wolff tot zijn grote verrassing en vreugde zijn ouders en broers terug, die vanuit Duitsland naar dit kamp gestuurd waren!

De ouderparen gaven Adolf en Hilde toestemming om te trouwen. Een eveneens gedetineerde rabbijn voltrok het huwelijk op 25 juni 1944.

Het bijzondere geschenk van Ewald

De bruiloft werd enigszins overschaduwd door de zorgen over de gezondheid van de jongste zoon, Ewald, twaalf jaar. Hij zag er met de dag slechter uit en vermagerde snel. Op de huwelijksdag werd duidelijk waar dit door kwam. Met een stralend gezicht bood Ewald zijn broer en schoonzusje een huwelijgscadeau aan: een papieren zakje met suiker. Wat bleek? Ewald had een maand lang zijn broodrantsoen geruild tegen schepjes suiker. Hilde was er in 1999 nog ontroerd door: "Dat is het waardevolste geschenk dat ik ooit kreeg!"

Auschwitz

Het huwelijksgeluk mocht niet lang duren. Najaar 1944 werd de familie Wolff, met neef Ernst, naar Auschwitz gedeporteerd. Alleen Ernst overleefde. Ook Max Pander werd gedeporteerd, tegelijk met Adolf. Een verscheurde Hilde zwaaide de trein na tot hij uit het gezicht verdween. Hilde en haar moeder bleven tot de bevrijding in Theresienstadt.

Hilde Pander in 1939, aan boord van de St. Louis

Na de oorlog

Ernst Wolff

Na de oorlog keerde Ernst, in slechte lichamelijke conditie, terug naar Haren. Hij bezocht er ondermeer Martha Lacoste en de familie Bouwman van de wasserij aan de Kromme Elleboog. Familie vond hij niet terug, niet in Nederland, niet in Duitsland. Ernst was 21 jaar, officieel nog minderjarig en stond voor een onmogelijke keus: emigreren naar zijn neef in Californie of naar zijn zus in Palestina of zich laten adopteren door de joodse meneer Guikema in Norg. Ernst koos voor zijn enige zus. Zij is vier jaar ouder dan hij en ze vertrok omstreeks 1939 in haar eentje vanuit Aurich naar Palestina. Die reis was een nachtmerrie. Via de Balkan en vandaar met de boot. De Engelsen wilden deze boot niet toelaten, waarop de Hagenah (joodse paramilitaire organisatie) zelf met een bom zware averij wilde bewerkstelligen, waarmee men toelating hoopte te forceren. Er werd echter een zo zware bom ingezet dat de boot zonk! De zus van Ernst werd als door een wonder gered en kreeg van de Engelsen toegang tot Palestina.

Ernst ging 'Aliyah maken': zich voorbereiden op vestiging in Palestina. Een jaar lang naar een school in Utrecht, waar hij ondermeer Hebreeuws leerde. Daar leerde hij zijn latere vrouw kennen, ook een joodse overlevende, maar in de oorlogsjaren ondergedoken, net al haar familieleden die de oorlog ook overleefden.

Samen vertrokken ze in 1946 naar Palestina. Niet eenvoudig, want geen van beiden beschikte over een paspoort. Via België en Frankrijk naar Marseille. Verkleed als joodse soldaten die waren ingelijfd in het Engelse leger, met de boot naar Palestina.

Vijfenzestig jaar in Israel

In het noorden van Palestina vonden Ernst en zijn vriendin een plaats in een kibboets. Daar zijn ze getrouwd. Acht jaar later viel de kibboets uiteen door ideologische onenigheid. Na verscheidene banen werd Ernst timmerman op een grote scheepswerf, waar 600 mensen werkten. Op verzoek liet hij zich omscholen tot beveiligingsbeambte en als zodanig werkte hij de laatste zeventien jaar voor zijn pensionering. Tegenwoordig is er volop tijd voor hobby's, zoals schilderen. Ernst maakt schilderijen, zijn vrouw beschildert kastjes.

Het echtpaar kreeg drie zoons, zeven kleinkinderen en het twaalfde achterkleinkind is op komst. De laatste zeventien jaar wonen ze in een comfortabel appartementengebouw voor senioren in Kyriath Byalich.

De zus van Ernst is inmiddels 91 jaar, zij woont ook nog altijd in Israel.

Ernst en zijn vrouw zijn nog verscheidene malen terug geweest in Haren. Ze logeerden dan in hotel Horst en bezochten altijd Martha Lacoste aan de Meerweg. Ernst heeft haar zelfs op haar sterfbed bezocht.

Overleven

Verrast was Ernst van Joke te horen dat Hilde Pander, de vrouw van zijn neef Adolf, de oorlog heeft overleefd. Hilde heeft in 1981 verklaringen ingevuld voor de database van Yad Vashem. Die verklaringen waren weer gevonden en verwerkt door de schrijfsters van het boek "Van kwaad tot onvoorstelbaar erger". Hilde's levensverhaal is op de site van de gemeente Bochum te lezen.

Hilde en haar moeder Bertha keerden in de zomer van 1945 terug naar Nederland, waar zij niemand meer vonden. In 1947 emigreerden beiden naar Amerika. Daar trouwde Hilde in 1948 met Harry Stern, ze kregen een zoon en dochter. Bertha overleed in 1972. Hilde beschreef haar levensverhaal in 1999 in een Amerikaanse krant.

De trouwringen en de foto's en kranten uit Haren zullen worden ondergebracht in de Nederlandse afdeling van een klein museum, ingericht in een kibboets door Poolse joden, die het getto van Warschau hebben overleefd. Ernst vindt Yad Vashem te groot, te massaal. In het kleine kibboetsmuseum zullen de herinneringen aan Haren beter tot hun recht komen. Het boek houdt hij

zelf, voor de kinderen en kleinkinderen, zodat zij hun wortels kunnen kennen en voelen.

Contact! De cirkel is rond

Vanuit Haren en Israel werden de laatste maanden van 2011 verscheidene pogingen gedaan om te achterhalen of Hilde Pander nog in leven is. In januari 2012 kwam het verlossende woord van de jongste zoon van Ernst: Hilde leeft nog, zij woont in een bejaardenhuis in Chicago, heeft daar een persoonlijke verzorgster, omdat zij 100% doof is. Een ontmoeting tussen Hilde en Ernst lijkt er, door de hoge leeftijd van beiden, niet meer in te zitten. Maar inmiddels zijn er foto's uitgewisseld en worden er over en weer brieven geschreven. Elkaar terugvinden na bijna zeventig jaar is voor Ernst en Hilde een wonder. De cirkel is rond. Ook hun beider kinderen hebben onderling contact. Al wisten ze tot voor kort niet van elkaars bestaan, ze zijn al decennia met elkaar verbonden. Want de dochter van Hilde heeft haar zoon de naam Adolf gegeven, naar de eerste man van Hilde, de neef van Ernst: Adolf Wolff, afkomstig uit Haren, Waterhuizerweg 26. Een ontroerender slot hadden we niet kunnen verzinnen.

Ernst Wolff leest in 'Van kwaad tot onvoorstelbaar erger', november 2011